

An aerial photograph of a large, multi-tiered stone structure, possibly a staircase or a wall, made of rectangular blocks. The structure is set against a background of a city with buildings and a road. The image is overlaid with a semi-transparent purple filter. Four white flags are placed at different levels of the structure. Dashed white lines connect these flags to four text labels: 'PRIVREMENO' (top), 'KORIŠTENJE' (middle), 'NAPUŠTENIH' (lower middle), and 'PROSTORA' (bottom).

PRIVREMENO

KORIŠTENJE

NAPUŠTENIH

PROSTORA

PRIVREMENO KORIŠTENJE NAPUŠTENIH PROSTORA

IMPRESSUM

IZDAVAČ Zelena Istra, Gajeva 3. 52100 Pula
udruga-zelena-istra@pu.t-com.hr
www.zelena-istra.hr

AUTORI Iva Čukić, dipl. ing. arh. (OCD "Ministarstvo prostora", Beograd), Tomislav Tomašević, mag.pol. (Institut za političku ekologiju, Zagreb), Nikola Zdunić (suradnik Grupe 22, Zagreb), Dušica Radojčić, dipl.pol. (Zelena Istra, Pula), arch. Isabella Inti, arch. Giulia Cantaluppi i arch. Matteo Persichino, (OCD Temporiuso.net, Milano)

UREDNIKA Dušica Radojčić, dipl.pol. (Zelena Istra, Pula)

OBLIKOVANJE Noel Mirković

TISAK Vemako Tisak d.o.o., Lučko

NAKLADA 600 primjeraka

GODINA
PROIZVODNJE 2016.

ISBN 978-953-8114-00-7

Tiskanje ove publikacije omogućeno je financijskom podrškom Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva projektu "Sudjelovanjem i društvenom kontrolom do zaštite javnih dobara". Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i nužno ne izražava stajalište Nacionalne zaklade.

U projektu sudjeluju Pravo na grad, Filmaktiv, Kinookus, Eko Krka i Zelena Istra.

*The uncertainty and openness
attract and inspire.¹*

1 Oswald, P., Overmeyer, K., Misselwitz, P. (2013) *Urban Catalysts: The Power of Temporary Use*, Berlin, DOM Publishers,

Sadržaj

PRIVREMENO KORIŠTENJE NAPUŠTENIH PROSTORA	6
PREPREKE U PRIMJENI MODELA PRIVREMENOG KORIŠTENJA NAPUŠTENIH PROSTORA U HRVATSKOJ	9
BERLIN - DOBAR PRIMJER INSTITUCIONALIZACIJE PRIVREMENOG KORIŠTENJA	12
KAKO TO IZGLEDA U PRAKSI	16
MUZIL STARTER Prijedlog privremenog korištenja zgrada bivše vojne zone Muzil u Puli	27
PARTICIPATIVNO UPRAVLJANJE JAVNIM DOBRIMA	34

PRIVREMENO KORIŠTENJE NAPUŠTENIH PROSTORA

Danas se mnogi gradovi u svijetu susreću s problemom napuštenih zgrada ili cijelih područja kao posljedicom deindustrijalizacije, demilitarizacije, privatizacije i gospodarske krize. Iskustvo je pokazalo da u mnogim slučajevima tržište ne daje odgovor na problem degradiranih urbanih područja. Javnim se novcem, također, vrlo mali broj takvih prostora uspije obnoviti ili oživjeti. Stoga se privremeno korištenje pojavljuje kao spasonosna alternativa. Ponovna upotreba ili recikliranje napuštenih i devastiranih područja ili građevina nema samo brojne pozitivne učinke i prednosti za društvo, nego, naravno, i za okoliš. **Stavljajući u upotrebu postojeće neiskorištene resurse izbjegava se skupo demoliranje, izgradnja novih građevina i potrošnja zemljišta i resursa.**

U situaciji ekonomske krize i "stezanja remena", privremeno korištenje napuštenih prostora moglo bi označiti početak novog doba u urbanom planiranju kad je nekorištena javna imovina u pitanju. Ono je pravi odgovor na nedostatak sredstava za privođenje nekoj namjeni praznih zgrada i cijelih područja uz istodobno poticanje osoba na njihovom profesionalnom putu u klasičnom ili socijalnom poduzetništvu. Poticanje novih tvrtki, zadrugarstva i djelovanja udruga dodjelom nekorištenih prostora doprinosi gospodarskom i društvenom razvoju te samozapošljavanju.

Mnoga rješenja iz prostornih planova ostaju nerealizirana desetljećima. Razlog može biti u nerealnosti sadržaja ili ekonomskoj recesiji, ali i u tome što nisu odraz zbiljskih potreba stanovnika i lokalnog gospodarstva. U svakom slučaju, prostornim se planovima definira što bi negdje trebalo biti, ali ne i kako će se to dogoditi. Prostorni planovi sve su češće izraz želja lokalnih političara u potrazi za "Velikim investitorom" koji će riješiti gospodarske probleme koje sami nisu u stanju riješiti. Takva je politika spremna blokirati bilo kakvo korištenje i stavljanje na raspolaganje lokalnoj zajednici velikih napuštenih područja grada u očekivanju sponosnog investitora u "Veliki projekt". Za razliku od toga, vrlo često upravo privremeno korištenje napuštenih zgrada ili cijelih područja doprinosi njihovoj transformaciji i postaje katalizator za razvoj trajnijih projekata. Premda izvan službenog procesa planiranja, neki oblici privremenog korištenja zbog uspješnosti mogu postati definitivna namjena umjesto onih nerealnih iz prostornih planova. Privremeno korištenje je ujedno i način zaobilazanja jednog od velikih problema prostornog planiranja - sporosti procesa i nesposobnosti za brze promjene.

U nekim europskim gradovima prostorni planeri uzimaju privremeno korištenje u obzir kao dio strateškog promišljanja urbanog razvoja. No, ipak se u najvećoj mjeri radi o prijedlozima neformalnih civilnih aktera koji čine tzv. kreativnu industriju, sastojeći se od umjetnika, arhitekata, dizajnera, start-up tvrtki i društveno-kulturnih grupa i aktivnosti. Te su grupe u stanju proizvesti jedinstveno i privlačno okruženje u "recikliranim" zgradama. *Kitev (Kultur im Turm e.V.)* iz Oberhausena², *ZAWP - Zorrotzaurre Art Work in Progress* iz

2 <http://kitev.de/>

Bilbao³ ili *Fabrique Pola*⁴ iz Bordeauxa samo su neki od maštovitih, inovativnih i inspirativnih primjera.

U Oberhausenu, jednom od najsiromašnijih gradova u Njemačkoj, formirana je u suradnji s lokalnim umjetnicima organizacija *kitev* (*Culture in the Tower*) s ciljem pretvaranja napuštenog tornja na željezničkoj stanici u izložbeni prostor. Kitev je vidljivost u početku dobila privremenim umjetničkim aktivnostima u napuštenom tornju. Od 2011. do 2013. renovirani su treći, četvrti i peti kat tornja. Radovi su se nastavili u 2014. i 2015. kako bi se povijesno spremište za vodu na vrhu tornja obnovilo i prezentiralo kao graditeljsko nasljeđe te koristilo kao prostor za audiovizualne umjetnosti. 2010. je popravljen sat na tornju i pretvoren u svjetlosnu instalaciju.

Kada je nekretnina u tako lošem stanju ili ne postoji interes tržišta, vlasnik može dopustiti privremeno korištenje iz interesa, kako bi se zgrada održavala i revitalizirala (*LX Factory*, Lisabon⁵). Isti princip funkcionira i za javnu i za privatnu imovinu. Ugovori s vlasnikom mogu biti uz najamninu, tržišnu ili smanjenu, uz dogovor za protuusluge ili oslobađanju najamnine uz uvjet adaptacije i održavanja zgrade itd. Kada je o javnoj imovini riječ, korist od stavljanja u funkciju napuštene i nekorištene imovine često mnogostruko prelazi onu financijsku odnosno materijalnu. Dobar primjer za to je bivša kasarna Karlo Rojc u Puli, najveća zgrada u Puli koju su koristile vojske četiri države. Nakon odlaska hrvatske vojske, zgradu ilegalno zaposjedaju udruge civilnog društva. Grad Pula, svjestan da će tako velika i devastirana, vrlo specifična zgrada teško na tržište, naposljetku formalizira stanje. Danas je Društveni centar Rojc⁶ dom za čak 110 organizacija civilnog društva, važno središte društvenog i kulturnog života grada, radno mjesto za mnoge stanovnike te uspješni primjer suradnje javnog i civilnog sektora u upravljanju javnom imovinom.

3 <http://www.zawp.org/en/>

4 <http://www.pola.fr/>

5 <http://www.lxfactory.com/en/>

6 <http://rojcnet.pula.org/>

PREPREKE U PRIMJENI MODELA PRIVREMENOG KORIŠTENJA NAPUŠTENIH PROSTORA U HRVATSKOJ

Koristi privremenog aktiviranja

Moguće kreiranje multidisciplinarnih platformi za djelovanje kulture i kulturnih industrija, poboljšanje javne percepcije lokacije i lokalnog identiteta, sprečavanje vandalizma i daljnje devastacije, razvoj građanske participacije te kratkoročna financijska korist za vlasnike nekretnina neke su od njih.

Koncept privremenog korištenja na dinamičan način pridonosi općoj prilagodljivosti urbane strukture na okolnosti prisutne u realnom vremenu.

Iz Prijedloga Strategije prostornog razvoja RH

U Prijedlogu Strategije prostornog razvoja RH, koji je polovinom 2015. bio na javnoj raspravi ali još uvijek nije usvojen, po prvi puta se spominju pojmovi poput *učinkovita uporaba korištenog prostora*, *urbana preobrazba* i *privremeno korištenje*. Izdvajamo nekoliko najvažnijih dijelova Strategije koji obrađuju navedene nove trendove u korištenju prostora:

Aktualni trenutak gospodarske krize popraćen investicijskim zastojem i bitno smanjenom aktivnošću građevinskog sektora upućuje na potrebu privremenog aktiviranja napuštenih i nekorištenih nekretnina za koje nije moguće predvidjeti trenutak privođenja planskoj namjeni odnosno osigurati sredstva za provedbu kvalitetne urbane preobrazbe ili sanacije. Ovaj je problem potrebno osvjetliti i u kontekstu činjenice da zatečena situacija nije posljedica samo recentne krize jer čak ni razdoblje stabilnog gospodarskog rasta do 2008. godine nije doprinijelo rješavanju pitanja desetljećima zanemarenih i nekorištenih lokacija, često opterećenih veličinom obuhvata buduće intervencije, posebnim ograničenjima zaštite i visokim ulaganjima potrebnim za provedbu zahvata. Koristi privremenog aktiviranja napuštenih i nekorištenih nekretnina prepoznate su na svjetskoj razini - moguće kreiranje multidisciplinarnih platformi za djelovanje kulture i kulturnih industrija, poboljšanje javne percepcije lokacije i lokalnog identiteta, sprečavanje vandalizma i daljnje devastacije, razvoj građanske participacije te kratkoročna financijska korist za vlasnike nekretnina neke su od njih. Koncept privremenog korištenja na dinamičan način pridonosi općoj prilagodljivosti urbane strukture na okolnosti prisutne u realnom vremenu.

U prijedlogu Strategije navode se i neki preporučeni oblici privremenog korištenja:

- javni otvoreni prostori: javni parkovi, urbani vrtovi i farme, dječja igrališta, površine za kućne ljubimce i dr.
- intervencije, aktivnosti i događanja vezana uz kulturu i umjetnost
- sport i rekreacija: skate parkovi, adrenalinski parkovi, urbane plaže i sl.

- poticanje poduzetničkih aktivnosti: prostori za startup tvrtke, trgovinu na otvorenom, zabavu
- javna parkirališta

Važnu ulogu u realizaciji privremenog korištenja zgrada i prostora u Strategiji imaju jedinice lokalne samouprave, koje bi trebale *preuzeti ulogu aktivnih agenata ili dionika koji svojim djelovanjem podupiru kvalitetne inicijative civilnog i privatnog sektora realno vrednujući mogućnosti i rokove privremenog korištenja.*

Međutim, najveći nedostatak prijedloga Strategije je što nisu definirani preduvjeti i mjere za provedbu smjernica za poticanje privremenog korištenja. Stoga su organizacije civilnog društva⁷ tijekom javne rasprave o Prijedlogu Strategije prostornog razvoja RH uputile svoje komentare, upozoravajući na izostalo propisivanje jasnih zakonskih okvira ili mjera kojom bi se ovaj model mogao provoditi. Udruge su predožile neke od mjera koje bi mogle pridonijeti aktiviranju napuštenih prostora poput:

- uspostavljanja registra nekorištenih nekretnina (u sklopu najavljenog *Brownfield* registra ili zasebno) na državnom i lokalnom nivou, ovisno o vlasništvu nad nekretninama, koje su pogodne za ovaj tip korištenja;
- ispitivanja načina implementacije odabranih lokacija u prostorne planove nižeg reda. Primjerice izmjenama i dopunama Zakona o prostornom uređenju može se propisati obveza evidentiranja lokacija za privremeno korištenje, slično obvezi evidentiranja prostora za urbanu preobrazbu / sanaciju u novoj generaciji prostornih planova. Ovime se lokalna vlast potiče na pokretanje ovog tipa raspolaganja imovinom.
- propisivanja pravnog okvira privremenog korištenja, definiranjem obveza vlasnika prilikom sklapanja ugovora o privremenom korištenju, prvenstveno obveze priključenja na komunalnu infrastrukturu i osiguravanje minimalnih higijenskih ili sigurnosnih uvjeta korištenja;
- reguliranja upravljačkih mehanizama ovih procesa, kao i kriterija odabira korisnika i namjena s naglaskom na društveno korisne inicijative u odnosu na poticanje komercijalnih djelatnosti.

Problem uvrštavanja neplaniranih načina korištenja prostora u službene planove zahtijeva institucionalno rješenje. Što kad postoji odudaranje privremene namjene od one propisane planom? Propisi bi trebali omogućiti privremeno korištenje i u slučaju da ono odudara od planske namjene, postupak izdavanja dozvola trebao bi biti jednostavan i brz a standardi niži. Primjer institucionalnog rješenja za privremeno korištenje iz Berlina, koji je opisan u sljedećem poglavlju, mogao bi se primijeniti i kod nas.

Jedan od razloga zbog kojih privremeno korištenje nailazi na nerazumijevanje je i neprihvatljivost ili konflikt sa skupinama koje predlažu takav oblik korištenja napuštenih prostora. Netolerancija se onda pravda nedostatkom pravnih instrumenata za njegovu legalizaciju.

7 Organizacije civilnog društva uključene u projekt "Društvenom kontrolom do zaštite javnih dobara"

ŠEST OBJEKATA ZA KREATIVNU INDUSTRIJU

20. 10. 2015.

HŽ Infrastruktura i Grad Osijek potpisali su ugovor kojim ta državna tvrtka Gradu na 20-ogodišnje korištenje ustupa šest objekata. Riječ je o dva velika i šest manjih objekata, površine dvije tisuće četvornih metara, a ukupno je Grad dobio 6.300 četvornih metara prostora. S obzirom da dio objekata HŽ ne koristi već dvadesetak godina, a prodati ih nisu mogli, izuzetno su zadovoljni postignutim dogovorom. Grad Osijek, pak, planira prostor

iskoristiti za tzv. kreativnu industriju, a prema dosadašnjim prijavama među potencijalnim korisnicima je i IT sektor, i neovisna scena, i dizajneri. S obzirom da su u proračunu za 2016. osigurana inicijalna sredstva, plan je tijekom te godine staviti u funkciju jednu zgradu, a zatim preko ITU mehanizama osigurati sredstva za ostatak, za što su projekti već u pripremi. Prve procjene govore da bi se trebalo uložiti približno tisuću eura po četvornom metru.

Izvor: http://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=59083#ixzz3x17BgkS8

BERLIN - DOBAR PRIMJER INSTITUCIONALNOG RJEŠENJA ZA PRIVREMENO KORIŠTENJE NAPUŠTENIH PROSTORA

Iva Čukić

Nakon ujedinjenja, grad Berlin postao je ogledno polje različitih dinamičnih procesa i praksi koje prostorne resurse vide kao poligon za redefiniciju grada na mikro, odnosno na makro nivou. Specifične politike upravljanja gradom usko su povezane sa jedinstvenom istorijom tog grada. Snažan intenzitet promena nakon 1989. godine ogledao se u ujedinjenju i uspostavljanju glavnog grada nakon duge istorije sukoba i podela; redefinisaniu novog nacionalnog identiteta; prelasku iz industrijske u postfordističku metropolu i promeni socijalističkog u kapitalistički sistem.

Uprkos brojnim planovima za obnovu nakon 1989. godine, neiskorišćene parcele i napušteni prostori različitih veličina i dalje se mogu naći širom Berlina. Razlozi za to su nerešeni imovinsko-pravni odnosi, veliki troškovi pripreme i uređenja kontaminiranog infrastrukturnog i industrijskog zemljišta, nedovoljno interesovanje na lokalnom tržištu nekretnina i spore političke odluke i planski procesi (Hentila & Lindborg, 2003). Sredinom 2000-ih Odeljenje za urbano planiranje i okolinu grada Berlina objavio je listu „slobodnih“ napuštenih površina, identifikujući pet različitih vrsta: (1) industrijski kompleksi, (2) infrastrukturni sistemi - luke i železnice, (3) napušteni objekti u istočnom delu grada, (4) groblja, (5) oko 1000 slobodnih građevinskih parcela (SenStadt, 2007, str. 28-30). Mnoge od ovih lokacija, naročito u istočnom delu grada, su u vlasništvu javnih ili polu-javnih agencija i institucija, dok su manje građevinske parcele uglavnom u privatnom vlasništvu i nalaze se u centralnim zonama grada (SenStadt, 2010).

Upravo ovi napušteni prostori postali su mesta interesovanja civilnog sektora, koji privremenim delovanjem u nekom prostoru želi da učestvuje u urbanim promenama. Tako današnji Berlin predstavlja laboratoriju raznih formalnih i neformalnih aktivnosti koje se dešavaju u gradskom tkivu, a posledica su višedecenijskih alternativnih praksi i ideja. Kao začetnici kontrakturnih i alternativnih inicijativa najčešće se navode radikalni društveni pokreti - skvotiranje, studentski pokret, *gay* pokret, punk i antimilitantna scena - nastali sedamdesetih i osamdesetih godina u Kreuzbergu. Tokom devedesetih godina, *underground techno* scena u velikoj meri zauzima napuštene i neiskorišćene, uglavnom industrijske i infrastrukturne objekte, i kreira potpuno novu alternativnu kulturu grada. Poslednjih godina, kreativne adaptacije i improvizacije u prostoru uglavnom potenciraju neprofitne grupacije aktera ograničenih finansijskih sredstava i političke moći. Stoga raznolikost privremene upotrebe odražava heterogena priroda njenih inicijatora, koji mogu biti umetnici, preduzetnici u kulturi, lokalna zajednica, volonteri, ili politički aktivisti u potrazi za prostorima autonomije. Vrlo često se prisvajanje prostora vrši na *grassroots* način, baziran na uradi-sam filozofiji. Termin „privremena upotreba prostora“, odnosno *Zwischennutzung*, skovan je upravo kao naziv za ove aktivnosti.

Privremena upotreba prostora definiše se kao fenomen koji ima svoju fizičku manifestaciju, odnosno kao spontana i direktna praksa u urbanom prostoru, a odnosi se na privremeno aktiviranje upražnjenih ili nedovoljno iskorišćenih objekata i prostora. Uglavnom se ne smatraju kao deo regularnih ciklusa urbanog razvoja, jer su u pitanju one aktivnosti koje ne predstavljaju formalno planiranu namenu za prostor u kojem se dešavaju. Raspon delovanja je od različitih uličnih umetnosti, okupljanja, festivala do prostorno-specifičnih praksi i intervencija. One čine kategoriju aktivnosti između kratkotrajnih događanja i dugotrajne aktivnosti. Ova vrsta delovanja objašnjava se kao direktna praksa u prostoru aktera civilnog društva, koji neiskorišćene prostorne resurse vide kao laboratoriju za usvajanje novih modela programsko-prostornog uređenja i delovanja sa ciljem redefinisavanja urbane strukture na mikro nivou. Privremene urbane prakse ukazuju na tranzicijske promene koje ostavljaju prostorni otisak na grad i uspostavljaju nove sisteme redefinisavanja urbane strukture kroz upotrebu neiskorišćenog prostora.

Kako je privremena upotreba prostora kroz različite kulturne i društvene programe uspela premostiti prazninu u tranzicijskom procesu i podstaknuti vizije u odnosu na specifičnost svake lokacije, tako je tokom revalorizacije lokalno specifičnih praksi u Berlinu, početkom 2000-ih godina, počela da dobija sve veću pažnju lokalnih političara, planera i eksperata u oblasti ekonomije i urbanog menadžmenta. Novoformirana politička koalicija između Socijal-demokratske partije i levo orjentisane partije *Die Linke*, nasledila je 2001. godine gotovo potpuno bankrotirani grad i visoku stopu nezaposlenosti. Međutim, sektor kreativnih i kulturnih industrija bio je jedini rastući u gradskoj ekonomiji. Razlog tome su bile veoma niske cene zakupa stambenog i radnog prostora, i nasledena visoka koncentracija umetničke, alternativne i subkulturne scene koja je privlačila sve veći broj mladih kulturnih radnika iz celog sveta. Fenomen privremene upotrebe prostora u tom periodu zvanično postaje deo kulturnih politika i strategija za razvoj grada u kontekstu kreativnih industrija, a gradski menadžeri i lokalna vlast nastoje da iskoriste kulturno usmereni ekonomski i urbani razvoj kao strategiju kojom će poboljšati globalnu sliku grada, koristeći prostore koje su oživljeni kao adute u brendiranju Berlina. Senat Berlina i lokalne agencije integrisale su ovaj pristup u postojeće strategije, ali su pored toga osmislile i set novih *policy*-a i akcija kako bi podržale budući razvoj. U tom kontekstu, privremena upotreba prostora promovisana je kroz koncept „kreativnog grada“, ponudu radnog prostora za kreativne preduzetnike, privlačenje kreativnih radnika i konzumerista, i pogodnosti za preduzeća povezana za kreativnom ekonomijom ili privlačenjem turista.

Početak 2000-ih, Odeljenje za ekonomiju u okviru Senata Berlina oblikuje proaktivne politike upravljanja gradskim resursima integrišući kontraverzne ideje kreativnog grada Ričarda Floride u svoje analize i regulativu (Berlin-Institute für Bevölkerung und Entwicklung, 2007; SenWTF, 2008). Na taj način kulturne industrije postaju veoma važan deo ekonomskog sektora, ali i adut za privlačenje novih investicija i ekspanziju turizma. Podrška javnog sektora ide u pravcu formiranja strategija za podsticanje kulturnog preduzetništva kroz podršku pristupačnim radnim prostorima, *start-up* centrima, i različitim internet platformama sa ciljem fasilitacije kreativnog sektora. Zahvaljujući tim naporima, Berlin 2005. godine biva proglašen za UNESCO „Grad dizajna“ u okviru „Mreže kreativnih gradova“.

Kako bi se utvrdilo na koji način urbano planiranje može podstaći dalji rast kulturnih industrija, Odeljenje za urbano planiranje i okolinu 2007. godine naručuje studiju sa ciljem transformacije neiskorišćenih i napuštenih gradskih lokacija u kreativne klustere. Već prvi izveštaj o kreativnoj ekonomiji (SenVAF, 2005) ističe dostupnost neiskorišćenih prostora kao ključni potencijal u razvoju te ekonomije. Nakon zasedanja *Stadtforum*-a, savetodavnog tela za pitanja urbanog i prostornog planiranja, Odeljenje za urbano planiranje i okolinu sprovodi posebnu studiju o privremenoj upotrebi prostora koja razvija detaljne upute za upotrebu prostora za zabavu, sport, rekreaciju, kulturu, ekološke i društvene potrebe (SenStadt, 2007). **Grad je podržao ideju privremene upotrebe prostora kroz medijaciju između zainteresovanih strana, pomoći u pronalaženju lokacija, davanju informacija o lokacijama i sprovođenju olakšica u planskim procedurama i pri izdavanju dozvola za upotrebu.**

Pionirski poduhvat organizovan je 2003. godine u distriktu Marzahn-Hellersdorf, gde je osnovana koordinaciona kancelarija za prikupljanje ideja za privremenu upotrebu i posredovanje između vlasnika prostora i potencijalnih privremenih korisnika. Kasnije je koncept primenjen i na drugim lokacijama u gradu, dajući javne subvencije malim organizacijama koje bi bile posrednici između potencijalnih korisnika i vlasnika prostora. Jedna od takvih je *Zwischennutzungsagentur*⁸ - **Agencija za privremeno korišćenje prostora, finansijski podržana kroz državni program *Soziale Stadt*, kako bi podstakla i posredovala u korišćenju napuštenih prostora.** Čak su i nadležnosti *Liegenschaftsfonds*-a (preduzeća u državnom vlasništvu zaduženo za upravljanje i prodaju javne imovine) modifikovane u cilju privremenog ustupanja javne svojine neprofitnom sektoru za aktivnosti usmerene prema lokalnoj zajednici (LandBerlin, 2005). Tako neprofitne organizacije mogu tražiti na korišćenje zemljište i prostore koji se nalaze na list nepokretnosti *Liegenschaftsfonds*-a, ukoliko za njih ne postoji trenutno interesovanje na tržištu. Na inicijativu lokalne samouprave reformom berlinskih građevinskih standarda uvedene su dodatne olakšice za privremeno korišćenje prostora, pojednostavljivanjem sistema za izdavanje dozvola (SenStadt, 2007, str. 164), a od nedavno su i inicijative za privremeno korišćenje velikih javnih prostora uključene u zvaničan program Odeljenja za urbano planiranje i okolinu grada Berlina.

Razlozi za formalnu podršku privremenoj upotrebi prostora leže u: doprinosu ekonomskom razvoju; čuvanju javne imovine od propadanja i uništavanja; doprinosu zajednici kroz stvaranje novih javnih i otvorenih prostora bez velikih javnih ulaganja. Neiskorišćen prostor, osim toga što predstavlja ekonomski gubitak i izložen je konstantnom propadanju, negativno utiče na okruženje i funkcionisanje šireg urbanog tkiva.

Međutim, treba imati u vidu da je najsnažniji razlog ekonomskog karaktera i da se potencijal ovog pristupa ogleda u stvaranju imidža, ekonomskom rastu i promociji grada. Ilustrativan primer je *Mediaspree* gde je alternativna kultura postala element tržišnog prisvajanja. Kada lokacija postane dovoljno atraktivna da se dostigne odgovarajuća komercijalna vrednost i interesovanje investitora, upravo se tada nameće prenamena privremene aktivnosti, njeno nestajanje ili izmeštanje na druge lokacije, kako bi se privukle nove investicije. Tako instrumentalizacija privremenih urbanih praksi predstavlja izazov za inicijatore i korisnike prostora, jer dolazi do prisvajanja njihovih napora i nematerijalnog rada u komercijalne svrhe od strane tržišta, te ih iz pozicije spontane uzurpacije prostora radi ostvariva-

8 <http://www.zwischennutzungsagentur.de/>

nja sopstvenih potreba, izmeštaju u kontekst društvenog i kulturnog kapitala i brendiranja grada. Kritike usmerene ka institucionalizaciji ovih praksi ističu zapravo oblikovanje politika i tla za dominantne ekonomske i političke aktere, marginalizujući realne potrebe građana. Iskustva nam pokazuju da kada one postanu instrument mobilizacije prostornih resursa u okviru strategija urbanog razvoja i politike, najčešće gube svoju autentičnost i različitost. Međutim, potrebno je ohrabrivati ovakav oblik delovanja kao oblik diferencijacije od dominantne paradigme neoliberalnog urbanog razvoja, kako bi se uspostavio sopstveni vrednosni sistem legitimisanjem novih društvenih i kulturnih vrednosti i uspostavljanjem novih urbanih odnosa. U tom okviru treba razumeti uticaje, pojavu i razvoj savremenih privremenih urbanih praksi.

Izvori:

Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung. (2007). *Talente, Technologie und Toleranz - Wo Deutschland Zukunft hat*. Berlin: Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung.

<http://www.berlin-institut.org/publikationen/studien/talente-technologie-und-toleranz.html?type=98>

Hentilä, H.L., & Lindborg, T. (2003, August). Central micro-peripheries: Temporary uses of central residual spaces as urban development catalysts. Paper presented at the European Regional Science Association seminar, Jyväskylä, Finland.

<http://ideas.repec.org/p/wiw/wiwsa/ersa03p242.html>

Land Berlin. (2005). Liegenschaftsfonds Berlin erhält durch Kompetenzerweiterung größeren Vermarktungsspielraum. Press materijal:

www.berlin.de/rbmskzl/aktuelles/pressemitteilungen/2005/pressemitteilung_43350.php

SenStadt Senatsverwaltung für Stadtentwicklung (Ed.) (2007). *Urban pioneers. Berlin: Stadtentwicklung durch Zwischennutzung. Temporary use and urban development in Berlin*. Berlin: Architektenkammer & Jovis Verlag.

SenStadt Senatsverwaltung für Stadtentwicklung (2008) *Berlin digital environmental atlas. 06.02 Inventory of green and open spaces*.

www.stadtentwicklung.berlin.de/umwelt/umweltatlas/edc601_06.htm#top

SenStadt Senatsverwaltung für Stadtentwicklung (2010) *Baulückenmanagement*.

www.stadtentwicklung.berlin.de/bauen/baulueckenmanagement

SenStadt Senatsverwaltung für Stadtentwicklung. (2011). *Tempelhofer Freiheit. Planning the park landscape*.

www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/tempelhof/index.shtml

SenWAF Senatsverwaltung für Wirtschaft, Arbeit und Frauen. (2005). *Kulturwirtschaftsbericht*. Berlin: Senatsverwaltung für Wirtschaft, Arbeit und Frauen.

https://www.berlin.de/sen/kultur/_assets/kulturpolitik/kuwi_0706.pdf

SenWTF Senatsverwaltung für Wirtschaft, Technologie und Frauen. (2008). *Kulturwirtschaft in Berlin. Entwicklungen und Potenziale (2. Kulturwirtschaftsbericht)*. Berlin: Senatsverwaltung für Wirtschaft, Technologie und Frauen; Senatskanzlei; Senatsverwaltung für Stadtentwicklung.

www.berlin.de/imperia/md/content/sen-wirtschaft/publikationen/kulturwirtschaft.pdf

KAKO TO IZGLEDA U PRAKSI

U mnogim europskim zemljama privremeno korištenje napuštenih industrijskih i vojnih objekata već je s uspjehom implementirano dok se kod nas mora tek razviti kao alternativa najčešće nuđenom obrascu - propadanju imovine u očekivanju prodaje ili koncesije. Praksa je pokazala da je privremeno korištenje napuštenih objekata jedan od uspješnih načina njihove revitalizacije, ali i plodno tlo za socijalnu inovaciju. **Pragmatične uprave mnogih gradova prepoznale su potencijal i korist projekata privremnog korištenja i s predlagačima sklapaju ili sporazume o eksperimentalnom korištenju napuštenih građevina ili potiču praksu raznim oblicima legalizacije i potpora poput otvaranja ureda za privremeno korištenje ili raspisivanja pozivnih natječaja.** Neke su države privremeno korištenje uvele i u zakonodavstvo na području prostornog planiranja, uvidjevši perspektivu za razvoj gospodarstva i kreativnih miljea. U Nizozemskoj, na primjer, Zakon o prostornom planiranju i Zakon o krizi i oporavku omogućavaju privremeno korištenje napuštenih objekata. Namjena nekog prostora, kao i u nas, definirana je prostornim planom, dok za aktivnosti koje se ne uklapaju u neku namjenu prostora mora postojati posebna dozvola. Suglasnost za privremeno korištenje u suprotnosti s prostornoplanskom namjenom nekog prostora može biti odobrena na više različita načina, a sam način ovisi o trajanju privremenog odstupanja od planom predviđenog načina korištenja. Izdavanje suglasnosti za privremeno korištenje u nadležnosti je jedinice lokalne uprave.

I dio europske civilne scene također se usredotočio na procese revitalizacije i transformacije gradova putem modela privremenog korištenja, shvaćajući ga i kao društveni eksperiment ali i zbog nesposobnosti tradicionalnih instrumenata prostornog planiranja da odgovore na nove okolnosti i izazove. Tako u Danskoj postoji *GivRum* (<http://givrum.nu/>), u Italiji *Temporioso.net* (www.temporioso.org/), u Irskoj *Prettyvacant* (<http://www.prettyvacantdublin.com/>), *Meanwhile Space CIC* u Engleskoj (<http://www.meanwhilespace.com/about/about/>), itd.

Temporioso.net izdala je 2014. godine Priručnik za privremeno korištenje napuštenih prostora⁹ u kojem se objašnjava kako u sedam koraka realizirati ideju privremenog korištenja. Prvi je korak mapiranje raspoloživih prostora i njihovo sistematiziranje odnosno kategorizacija (1). Slijedi mapiranje potencijalnih korisnika prostora (2). Za svaki je prostor potrebno utvrditi moguće trajanje korištenja koje može ići od nekoliko dana za neki javni

9 Inti, I., Cantaluppi, G., Persichino, M. (2014), "Manuale per il riuso temporaneo di spazi in abbandono in Italia", Milano, Altreconomia Edizioni

Tempelhof, Berlin

događaj ili izložbu do više godina za npr. poduzetnički inkubator (3). Budući da se radi o napuštenim i često devastiranim zgradama, potrebno je procijeniti i nužne radove i ulaganja poput uklanjanja otpada, osnaživanja nosivih struktura, uvođenja protupožarnih mjera ili ulaganja u obnovu primarne infrastrukture. Kreativni dio procesa odnosi se na stvaranje novog imaginarija za prostore metodama *mobilne arhitekture, tehnologije preživljavanja, lake infrastrukture* i sl. (4). Svako privremeno korištenje napuštenih prostora podrazumijeva političku volju i poticaje poput javnih poziva za predlaganje ideja, prezentacije predloženih projekata odnosno uspostavljanje *pravila igre* i transparentnosti (5). Privremeno korištenje prostora treba i pravila korištenja prostora koja mogu uspostaviti budući korisnici u međusobnoj komunikaciji i komunikaciji s vlasnikom. Potrebno je utvrditi troškove korištenja i održavanja te odgovorost za njih, za što se najčešće izrađuje poslovni plan (6). Da bi se od sporadičnih slučajeva došlo do institucionalizacije privremenog korištenja, nužna je javna politika koju čini niz instrumenata: od izrade smjernica za dodjelu prostora za privremeno korištenje preko stvaranja baze podataka o raspoloživim prostorima i potencijalnim korisnicima, obučavanja javnih službenika za ulogu posrednika između ponude i potražnje i u svrhu potpore i ohrabivanja projekata i ideja privremenog korištenja, itd. (7).

Tehničko sveučilište iz Milana (*Politecnico di Milano*) prepoznalo je važnost privremenog korištenja i u suradnji s organizacijom Temporiuso, Nacionalnim savjetom arhitekata, planera i konzervatora i Gradom Milanom u 2016. organiziralo prvi sveučilišni poslijediplomski studij o privremenom korištenju.¹⁰ Studij ima za cilj promicanje ideje ponovnog korištenja napuštenih prostora i definiranje novih profesija u vezi s ponovnom upotrebom, poput agenata, komunalnih tehničara i sl.

Inicijative koje nastoje potaknuti privremeno korištenje su raznolike i brojne. Tako je mogućnost privremenog korištenja napuštenih prostora u malim i srednjim europskim gradovima od Baltika do Balkana, koji se suočavaju s društvenom i ekonomskom stagnacijom ili nazadovanjem, inspirirala nekoliko organizacija civilnog društva i jedinica lokalne uprave iz Latvije, Njemačke, Slovenije, Hrvatske, Srbije i Crne Gore da osmisle zajednički projekt pod nazivom *New Ideas for Old Buildings*¹¹ kao načina demokratskog rješavanja problema propadanja napuštene javne imovine. Među partnerima na projektu, koji se provodi tijekom 2015. i 2016., su i neke jedinice lokalne uprave koje su zauzele proaktivan stav u poticanju i upravljanju procesima prenamjene i privremenog korištenja napuštenih prostora.

10 <http://www.temporiuso.org/http://www.temporiuso.org/wp-content/uploads/2015/11/TR-corso-perf4.pdf>

11 <http://newideasforoldbuildings.eu>

Coworklisboa, LX Factory, Lisbon

Cantina LX, LX Factory, Lisbon

Bookstore , LX Factory, Lisbon

Donosimo nekoliko primjera dobre prakse privremenog korištenja napuštenih prostora.

MADE IN MAGE - PROJEKT PRIVREMENOG KORIŠTENJA INDUSTRIJSKOG KOMPLEKSA U OPĆINI SESTO SAN GIOVANNI¹²

Isabella Inti, Giulia Cantaluppi, Matteo Persichino (Temporioso.net)¹³

U općini Sesto San Giovanni, tzv. Staljingradu Italije, oko 1,5 milijuna četvornih metara površine *brownfield* područja još uvijek čeka ulaganja u obnovu i trajnu prenamjenu. U očekivanju ostvarivanja projekata i programa, rezultata prestižnih međunarodnih natječaja u okviru namjena utvrđenih Planom upravljanja teritorijem i Planom zone Falck, kojeg potpisuje renomirani arhitekt Renzo Piano¹⁴, javna uprava Općine ponudila je zagovaračima koncepta privremenog korištenja prostora i organizatorima kulturnih događanja da u napuštenim prostorima realiziraju projekte privremenog korištenja.

Tako je područje *industrijske arheologije* Carroponte dodijeljeno organizaciji civilnog društva ARCI Milano, koja je organizirala ljetne koncerte i događaje povezane sa Svjetskim nogometnim kupom 2010. godine.

U bivšoj tvornici Breda su općinsko Kulturno vijeće, razvojna agencija Milano Metropoli i udruga Temporioso.net 2009. godine pokrenule projekt privremenog korištenja pod nazivom *Ex Breda Greenhouse* (Ex Breda staklenik), koji je osmislila organizacija Temporioso.net. Te je godine objavljen natječaj *Poziv na kreativnost Ex Breda Greenhouse* za najbolju ideju tromjesečnog korištenja dijela tvornice koji se u budućnosti planira demolirati. Na natječaj su se prijavili *landart* umjetnici i krajobrazni arhitekti, a pobjedu je odnio umjetnik Ettore Favini u suradnji s grupom arhitekata Atelier delle Verdure s projektom *die grunen*.

U krugu iste tvornice u studenom 2009. godine organizirani su radionica i seminar u prostorima napuštene staklare Vetrobalsamo¹⁵ u kojima su sudjelovali studenti Tehničkog sveučilišta i Likovne akademije iz Milana sa zadatkom osmišljavanja načina ponovne upotrebe napuštenih prostora.

Nakon tih početnih pilot-projekata, Općina Sesto San Giovanni je s zanimanjem prihvatila ideju privremenog korištenja bivših skladišta Falck (Magazzini Generali Falck - Ma.Ge) koji su predložili članovi udruge Temporioso.net u suradnji s organizacijom Multiplicity.lab

12 Sesto San Giovanni je općina metropolitanskog područja Milana s 81.460 stanovnika

13 Ovaj tekst dio je prezentacije koju su autori pripremili za međunarodnu konferenciju *Novi start - korištenjem napuštenih prostora do urbane obnove*, koja je održana u Puli u napuštenoj upravnoj zgradi bivše kasarne na Muzilu 9. lipnja 2015. godine. Prijevod: Dušica Radojčić

14 <http://www.rpbw.com/project/77/masterplan-for-the-ex-falck-area/>

15 Danas je bivša tvornica stakla Vetrobalsamo *arheološki park* otvoren za posjetitelje.

© Carroponte, Milano

© Carroponte, Milano

i tehničkim sveučilištem iz Milana s ciljem valoriziranja industrijskog nasljeđa i aktivacije poduzetničke zone za dizajn i modu. Projekt nazvan *Made in Mage* je tijekom 2010. prezentiran i na UNESCO-voj konferenciji *Industrijsko nasljeđe kao strateški resurs urbanog razvoja*. Realizacija projekta započela je 2011. godine i u njoj su, osim prije navedenih, sudjelovale mnoge druge organizacije i institucije poput Cantieri Isola, Legambiente, Likovne akademije iz Milana te organizatora sajma održivih životnih stilova *Fa' la cosa giusta* (Učini pravu stvar). *Made in Mage* je projekt privremenog korištenja napuštenih industrijskih objekata za potrebe poticanja obrta i generalno kreativnosti na području dizajna i mode, gdje se kombiniraju nove proizvodne aktivnosti s promicanjem industrijsko-arheološkog nasljeđa općine Sesto San Giovanni. Općina Sesto San Giovanni objavila je natječaj za dodjelu prostora te odabrala 15 projekata/korisnika: Alita, Artedi, Atelassé, Alice Cateni, Effemeridi, FabbricantidiGioie, Nicoletta Fasani, GarbageLAB, GHOSTZIP, LAAFIA, RiCreazioni, Semi di sesamo, Tabata&Pez, Tea_TIME. Odabranim korisnicima prostor je dodijeljen na tri godine, od siječnja 2011. do prosinca 2013. godine, bez obaveze plaćanja najma i s uključenim pokrivanjem troškova upravljanja start-upom odnosno zgradama. Ulaganjem u odabrane projekte Općina nije odustala od realizacije planirane trajne namjene za te prostore već je odlučila podržati eksperimentalne prakse i nove oblike ekonomije koji mogu zaživjeti i doprinijeti regeneraciji ruševih dijelova grada.

- (...) "Za mene je vrlo uzbudljivo promatrati kako su se danas Skladišta Falck transformirala u *Made in Mage* inkubator za poduzetnike na području mode i održivog dizajna, naročito zato što sam imao priliku vidjeti taj prostor kad je još bio tvornica u kojoj je bilo zaposleno oko 300 žena. Za našu je općinsku upravu taj projekt privremene prenamjenive povijesnog graditeljskog nasljeđa za potrebe zapošljavanja mladih iznimno važan (...). Iako se radi samo o privremenoj, trogodišnjoj reaktivaciji napuštenog područja, na kojem u budućnosti želimo realizirati sadržaje utvrđene prostornim planom zone Falck, uvjeren sam da ćemo po isteku dogovorenog perioda za taj projekt pronaći novu lokaciju." (Giorgio Oldrini, gradonačelnik Sesta San Giovanni)
- "U prva tri mjeseca preselio sam svoju proizvodnju u novi laboratorij u *Made in Mage*, inicirao neke nove kontakte i zaposlio jednu novu osobu, zahvaljujući, prije svega, činjenici da smo oslobođeni plaćanja najma i imamo samo proizvodne i troškove upravljanja. Zauzvrat sudjelujemo u svim događanjima otvorenima za javnost Sesto San Giovanni i Milana. Držim da je takav oblik razmjene zadovoljavajući i profitabilan." (Mauro Morosi, Ghostzip)

OD PRIVREMENOG KORIŠTENJA DO URBANE UTOPIJE: SLUČAJ PARKA TEMPELHOFFER FELD U BERLINU

Nikola Zdunić

Područje bivše zračne luke u Berlinu, veliko 350 hektara, čini zgrada Tempelhof, povijesno-politički simbol Berlina, prva putnička zračna luka na svijetu i iznimno djelo arhitekture, zajedno s parkom Tempelhofer Feld. Područje parka važan je rekreacijski, povijesni i kulturni prostor grada Berlina i smatra se jednim od najvećih gradskih otvorenih prostora na svijetu.

Zračna luka Tempelhof zatvorena je 2008. godine zbog, kako je tada objašnjeno, velikih financijskih gubitaka. Zatvaranje zračne luke izazvalo je ogorčenje i prosvjede građana te neuspjeli pokušaj da se referendumom to onemogući. Nakon zatvaranja, prostor parka i zgrada aerodroma postali su vrijedno područje i za stanovnike Berlina i za nekretninski biznis, pa su gradske vlasti Berlina ubrzo pokrenule izradu planova kako bi tom velikom prostoru dali novu namjenu.

Gradska vlast pokrenula je projekt *Tempelhofer Freiheit* (Slobodni Tempelhof), aludirajući na oslobođenje prostora od funkcije zračne luke, te je nastojala izraditi model koji bi, barem formalno, pomirio razne interese, a prije svega interese krupnog kapitala koji

je u novom prostoru vidio priliku za nekretninski biznis i profit, te stanovnika Berlina koji su željeli zadržati park, Gradska vlast odlučila je osnovati javnu tvrtku *Tempelhof Projekt GmbH*, koja je dobila zadatak izraditi plan prenamjene korištenja zgrade bivše, zračne luke, dok je gradska tvrtka *Gruen Berlin GmbH* (Zeleni Berlin) imala za cilj osmisлити projekte za 300 hektara zeleno područje koje je služilo kao pista zračne luke. **S obzirom na isticanje nužnosti pomirenja privatnih i javnih interesa na tom velikom javnom prostoru, tvrtke koje je osnovala vlast odlučile su koristiti participativni model odlučivanja, odnosno pri izradi plana prenamjene i uređenja prostora Tempelhof koristiti klasične modela participacije građana, kao i neke nekonvencionalne načine građanske participacije.** Klasični modeli putem kojih su građanke i građani Berlina mogli sudjelovati u planovima prenamjene i uređenja prostora Tempelhofa sastojali su se od anketa i upitnika s pitanjima o uređenju prostora, koje je gradska vlast pokrenula 2009. godine, fokus grupa s građankama i građanima, te javnih diskusija u prostorima zgrade bivše zračne luke. Do 2010. godine u takvoj vrsti participacije sudjelovalo je više od 4000 građanki i građana, te su, prema riječima gradskih vlasti, njihove preferencije bile bitan faktor u odabiru arhitektonskog i urbanističkog rješenja za ovaj veliki prostor.

Osim klasičnih modela participacije građana, gradska vlast odlučila se na, za berlinske prilike nekonvencionalan i direktniji način participacije stanovnika Berlina u promišljanju o budućnosti Tempelhofa - **privremeno korištenje 300 hektara zelenog prostora kao novog gradskog parka, otvorenog i slobodnog za korištenje svim posjetiteljima i građanima Berlina.** Takav model participacije doveo je do neočekivanog rezultata. U vrlo kratkom vremenu park je postao jedan od najprepoznatljivijih i najposjećenijih javnih prostora u Berlinu. Tome je pridonijela specifičnost samog prostora odnosno sloboda djelovanja unutar prostora upravo zato jer se ne radi o konvencionalno uređenom i urbaniziranom javnom prostoru.

Međutim, nakon eksperimentalnog uvođenja modela participacije kroz privremeno korištenje prostora, gradske vlasti su 2010. odabrale arhitektonski projekt za prostor Tempelhofa. Iako je projekt uvažio potrebu građana za velikim zelenim javnim prostorom, predviđao je i izgradnju stambenih, poslovnih i komercijalnih građevina na rubovima Tempelhofer Felda. Postalo je jasno da bi se izgradnjom taj veliki zeleni prostor smanjio, urbanizirao i pretvorio u još jedan urbani park nastao kao proizvod velikog građevinskog projekta. Bilo je jasno da bi takav park bio uvelike određen *top-down* politikama razvoja, da izgradnja stanova ne bi ispunila svrhu potrebnog socijalnog stanovanja u Berlinu i da bi prenamjena u tom slučaju značila ekološki neodrživo i nepotrebno eksploatiranje resursa.

Upravo zbog tih razloga 2012. godine dio stanovnika četvrti Neukolln (četvrti gdje se nalazi Tempelhof) i ostatka Berlina osniva građansku inicijativa *100% Tempelhofer Feld* (100% Tempelhofsko polje) s ciljem očuvanja 300 hektara prostora od bilo kakve trajne izgradnje, te za njegovo očuvanje kao otvorenog, javnog i besplatnog parka za sve posjetitelje, stanovnike i građane Berlina. Inicijativa nije dobila podršku gradskih vlasti, pa je 2013. godine pokrenula referendumsku kampanju za očuvanje parka Tempelhofer Feld. Inicijativa se poslužila direktnom demokracijom kako bi uvjerala građanke i građane Berlina da podrže njihovu *Deklaraciju o očuvanju parka*, te da odbace projekt gradskih vlasti. U kampanju su

se uključile i oporbene stranke u berlinskom Zastupničkom domu (Zeleni, *Die Linke* i Piratska stranka), a podršku su pružile i druge berlinske inicijative koje su borile za javni prostor (*Mediaspree Vesrenken*), kao i razna udruženja kao što su udruženja urbanih vrtlara koja su na prostoru parka uredili vrtove.

Inicijativa je uspjela sakupiti 7% potpisa građanki i građana Berlina te se referendum održao 25. svibnja 2014. godine, zajedno s izborima za Europski parlament. Na referendumu je 64% građanki i građana glasalo za prijedlog inicijative 100% Tempelhofer Feld, pa je prijedlog gradskih vlasti odbačen. Time je prostor Tempelhofera do daljnjega zaštićen od bilo kakve trajne izgradnje na način da je referendumom usvojen novi berlinski zakon o očuvanju Tempelhofer Felda kroz usvajanje *Deklaracije o očuvanja parka Tempelhofer Feld*. Sama zgrada zračne luke Tempelhof nije bila uključena u referendumska pitanja pa je i dalje podložna planovima gradskih vlasti o pretvaranju tog prostora u novu knjižnicu i gradski kulturni i društveni centar.

Privremeno korištenje u slučaju bivše berlinske zračne luke Tempelhof, odnosno parka Tempelhofer Feld pokazao se jednim od ključnih čimbenika dugotrajnog očuvanja zelenog dijela prostora Tempelhof, čime se važan ekološki, rekreacijski i kulturni prostor spasio od izgradnje, privatizacije i komercijalizacije. Zeleni prostor danas je park Tempelhofer Feld, slobodan za korištenje svim posjetiteljima i stanovnicima Berlina, te mjesto demokratskog korištenja javnog prostora što uključuje rekreacijsko bicikliranje, piknike, urbano vrtlarenje i dr.

Izvori:

Abandonedberlin.com (2015) Tempelhof: *The mother of all 'abandoned' airports*. Internet: <http://www.abandonedberlin.com/2015/03/tempelhof-mother-of-all-airports.html>

Ciaran Fahey (2015). *How Berliners refused to give Tempelhofer airport over to developers*. www.theguardian.com. Internet:

<http://www.theguardian.com/cities/2015/mar/05/how-berliners-refused-to-give-tempelhofer-airport-over-to-developers>

Phillip Oltermann (2013). *Historic Tempelhof airport set to be site of grand Berlin library*. www.theguardian.com. Internet:

<http://www.theguardian.com/world/2013/dec/19/tempelhofer-airport-site-berlin-library-germany>

Policytransfer.metropolis.org. *Activation of urban space through citizen participation*. Internet:

<http://policytransfer.metropolis.org/case-studies/germany-berlin-tempelhofer-freiheit-urban-open-space.pdf>

Sara (2014). *My Tempelhofer Utopia*. www.findingberlin.com. Internet: <http://www.findingberlin.com/my-tempelhofer-utopia/>

MUZIL STARTER

Prijedlog privremenog korištenja zgrada bivše vojne zone Muzil u Puli

Inicijativa građana za Muzil "Volim Pulu"¹⁶ objavila je u rujnu 2014. rezultate istraživanja mišljenja javnosti o namjeni i načinu korištenja poluotoka Muzil na južnoj strani pulskog zaljeva - 170 ha bivše vojne zone još uvijek pod vojnom stražom i nedostupne građanima.

Tvrtka GfK provela je u kolovozu 2014. istraživanje o stavovima građana Pule o namjeni i korištenju bivšeg vojnog područja Muzil¹⁷. Anкета je pokazala da **čak 90% građana smatra da bi se zgrade na Muzilu trebale "smjestiti na privremeno korištenje javnim institucijama, lokalnim poduzetnicima, sportskim, kulturnim i drugim organizacijama civilnog društva dok se ne donese konačna odluka o namjeni Muzila"**, dok 72% građana smatra da o budućnosti Muzila ne bi trebala odlučivati ni država ni Grad, već građani Pule sami.

Temeljeći se na rezultatima istraživanja, udruga Zelena Istra i zadruga Praksa dostavile su Državnom uredu za upravljanje državnom imovinom u rujnu 2014., u okviru otvorenog poziva pod nazivom "Projekti 100", prijedlog privremenog korištenja dijela objekata na poluotoku - "Muzil starter".

Muzil starter, Pula

16 Inicijativa građana za Muzil "Volim Pulu" pokrenuta je 2009. godine s ciljem otvaranja još uvijek nedostupnog bivšeg vojnog područja Muzila građanima i njihovog uključivanja u planiranje tog strateški najvažnijeg resursa za razvoj grada. Kampanja za otvaranje upoznavanje, korištenje i planiranje Muzila trajala je do 2014. godine, kada je Grad Pula nametnuo urbanistički plan koji je izazvao velikih otpor i masovni prosvjed lokalnog stanovništva. Tim je planom predviđena "turistifikacija" cijelog područja igralištem za golf, velikim brojem novih smještajnih kapaciteta u hotelima i apartmanima, izgradnjom marine i drugih turističkih sadržaja. Način realizacije projekta je pravo građenja, pravo služnosti i koncesija na 99 godina.

17 <http://www.zelena-istra.hr/?q=node/1391>

Dr.sc. Kruno Kardov je u studiji "Kome propadaju bivše vojne nekretnine - iskustva prenamjene u Hrvatskoj"¹⁸ obradio četiri primjera prenamjene vojnih nekretnina u Hrvatskoj, među njima i pokušaj prenamjene Muzila u okviru projekta Brijuni rivijera¹⁹. Kardov zaključuje da, s obzirom da lokalna zajednica nije bila uključena u stvaranje inicijalnih ideja i kasnije službenih planova za prenamjenu Muzila, nisu bili uzeti u obzir lokalni uvjeti niti realne mogućnosti za provedbu tih ideja. Kao posljedica takvog pristupa stvoren je megalomanski projekt utemeljen jedino u viziji uskog kruga ljudi, političara, koji je kroz puno desetljeće trošio javne resurse i energiju velikog broja profesionalaca i različitih državnih i lokalnih službi. Cijelo to vrijeme vrijedna javna imovina na Muzilu i drugim obuhvaćenim područjima je propadala a lokalna zajednica bila lišena mogućnosti korištenja tog velikog prostora za ostvarivanje svojih rekreacijskih ili poslovnih potreba.

Projekt privremenog korištenja dijela objekata na poluotoku "Muzil starter" polazi upravo od takvih iskustava koja dokazuju da financijska logika ili logika tržišta nisu u stanju sačuvati nekorišteno kulturno-povijesno nasljeđe, te da vandalizam i propadanje s vremenom sve više otežavaju pronalaženje zainteresiranih korisnika. Relativno očuvani Muzil zahtijeva stavljanje zgrada u funkciju u što kraćem vremenu kako bi se izbjegla sudbina sličnih vojnih područja, gdje su iluzije o turistifikaciji dovele do nepovratnog uništavanja objekata. **Stoga je kao cilj projekta "Muzil starter" postavljena integracija područja poluotoka Muzil u urbani sustav grada Pule, korištenje prostornih resursa na poluotoku za razvoj lokalnog poduzetništva i općeg društvenog standarda u gradu te uspostavljanje održivog modela upravljanja i održavanja Muzila koji ne bi teretio javne financije već koristio potencijale lokalne zajednice.** Projektom se predlaže razvijanje područja nekadašnjeg regrutnog centra u hibridni gospodarsko/socijalni *start-up* inkubator gdje bi se različiti objekti prenamijenili po različitim modelima. Neki objekti se mogu prenamijeniti sredstvima samih korisnika, kojima bi se ponudili ugovori o privremenom korištenju, dok drugi nuđeni model pretpostavlja prenamjenu dijela objekata sredstvima institucionalnih aktera. Za projekt je izrađena Arhitektonska studija s procjenom nužnih ulaganja²⁰ u obnovu svakog prostora u četiri obrađene zgrade - bivše spavaonice u još uvijek funkcionalnom stanju. Izrađena je i Analiza troškova i koristi projekta²¹ koja je pokazala da je "sa stajališta faze pripremljenosti projekt izvediv, održiv te da će u predloženoj formi ostvariti očekivane ciljeve".

Jedna od pretpostavki za realizaciju projekta bilo je predstavljanje ideje i uključivanje relevantnih dionika, građana i potencijalnih korisnika prostora u proces prenamjene. Reinterpretacija prostora, koji je povijesno imao samo jednu - vojnu svrhu je zahtjevan proces koji bez zagovaranja ideje novih formi života ne može biti uspješna. Nužni su participativni

18 <http://www.cms.hr/hr/vojska-ministarstvo-obrane-rh/publikacija-kome-propadaju-bivse-vojne-nekretnine-iskustva-prenamjene-u-hrvatskoj>

19 Brijuni rivijera je projekt koji se zasniva na ideji izgradnje turističkih resorta na bivšim vojnim prostorima u priobalju od Pule do Rovinja

20 <http://www.muzil-starter.org/dokumenti>

21 <http://www.muzil-starter.org/dokumenti>

Muzil, Pula

procesu ponovnog otkrivanja i stavljanja u funkciju odnosno kreiranja novog kolektivnog imaginarija za Muzil. Stoga su predlagači u prvoj polovici 2015. organizirali dvije javne tribine i jednu međunarodnu konferenciju o privremenom korištenju objekata kao modelu te o njegovoj primjeni na Muzilu. Konferencija je održana 9. lipnja 2015. godine na samom Muzilu, što je ujedno bio i prvi puta nakon zatvaranja vojarne da se jedan od napuštenih prostora koristio za takav događaj. Izrađene su i distribuirane brošure o projektu te napravljena internetska stranica²² sa svim podacima o projektu. Održani su i pojedinačni razgovori s potencijalnim korisnicima prostora te je na temelju toga nastao i promotivni video spot²³ kojim se građani pozivaju na uključivanje u proces.

Za realizaciju projekta "Muzil starter" nužno je, prije svega, uvjeriti donositelje odluka o privremenom korištenju kao prihvatljivom i ekonomski održivom modelu te o njegovim pozitivnim ekonomskim i socijalnim učincima. Zato su predstavnici Zelene Istre i Prakse projekt predstavili Državnom uredu za upravljanje državnom imovinom u siječnju 2015, a u svibnju iste godine i gradonačelniku Pule. I DUUDI i Grad Pula pokazali su interes i dali načelnu podršku realizaciji projekta. No, tu je proces stao. Dogovoreno je da će se nakon izrade Arhitektonskog snimka s procjenom nužnih ulaganja i Analize troškova i koristi projekta, što je učinjeno u prvoj polovici 2015., u drugom dijelu godine usuglasiti strategija zajedničke intervencije na odabranom lokalitetu. Prije svega u iznalaženju pravnih instrumenata za predloženi tip intervencije budući da privremeno korištenje nije uobičajena praksa te nije regulirano i ne postoji standardizirani okvir za djelovanje. Bez jasne političke podrške

22 <http://www.muzil-starter.org/>

23 <http://www.muzil-starter.org/video/>

modelu privremenog korištenja napuštenih objekata, jasno je da će se svaka inicijativa u tom smjeru srušiti na birokratskim preprekama.

No, drugi dio godine nije donio nikakvog pomaka. Tijekom ljeta donesene su odluke o raspisivanju javnog poziva investitorima za iskazivanje interesa za realizaciju razvojnog projekta na Muzilu, koji je onda i objavljen 6. studenog 2015.²⁴ No, to nije trebalo zakočiti projekt Muzil starter, budući da je on i polazio od pretpostavke da je priprema i provođenje natječajnog postupka te zatim priprema potrebne dokumentacije za realizaciju sadržaja predviđenih prostornim planovima dugotrajan proces, koji bi mogao potrajati pet i više godina, s čim su se složili i DUUDI i Grad Pula. Nekorištene još uvijek očuvane nekretnine trebalo je iskoristiti za poticanje lokalnih gospodarskih i društvenih aktivnosti do realizacije planova koje imaju država i Grad Pula. Osim toga, uvijek postoji mogućnost da se ne pronađe zainteresirani investitor sposoban za predviđena velika ulaganja, a Muzil starter trebao je onemogućiti da se, kao u svim dosadašnjim slučajevima napuštenih vojnih područja u Puli, blokira svako moguće korištenje i razvoj grada u očekivanju Velikog investitora koji bi cijelo područje trebao dobiti u koncesiju na 99 godina.

U listopadu 2015. Zelena Istra piše ravnatelju DUUDI-ja:

“Prošlo je više mjeseci od najavljenog poziva investitorima za iskazivanje interesa za aktivnosti na Muzilu te očekujemo njegovo skoro objavljivanje. Štune informacije o samom pozivu onemogućavaju nam da shvatimo da li i u kojoj mjeri najavljeni poziv mijenja, otežava ili potiče realizaciju našeg projekta privremenog korištenja dijela objekata na Muzilu - Muzil starter, koji smo vam predstavili početkom godine.

Budući da smo od vašeg Ureda ali i od Grada Pule dobili načelnu suglasnost za provođenje projekta privremenog korištenja nekih objekata na Muzilu (dok se ne privedu nekoj trajnoj namjeni), željeli bismo od vas doznati koji su potrebni ili mogući koraci u realizaciji te ideje. Grad Pula savjetuje nam da se obratimo vama kao vlasniku nekretnina.

U novom Prijedlogu Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske prepoznate su, konačno, prednosti i pozitivni učinci privremenog korištenja napuštenih vojnih, industrijskih ili turističkih objekata, poput sprječavanja vandalizma i propadanja nekretnina, kao način

24 “Predmet javnog poziva investitorima za iskazivanje interesa jest realizacija razvojnog projekta MUZIL na lokaciji poluotoka Muzil, Grad Pula, koji će biti realiziran: osnivanjem prava građenja na katastarskim česticama na kojima prema važećim prostornim planovima bude predviđena izgradnja, obnova ili rekonstrukcija na rok od 99 godina; osnivanjem prava služnosti (pravu plodouživanja) na katastarskim česticama na kojima prema važećim prostornim planovima ne bude predviđena izgradnja, obnova ili rekonstrukcija na rok od 99 godina i raspisom javnog natječaja za dodjelu koncesije na pomorskom dobru prema posebnom propisu i sukladno važećim prostornim planovima. Na lokaciji Muzil, sukladno sveukupnim planskim rješenjima važećih prostornih planova, stvorene su temeljne pretpostavke za realizaciju turističkog smještaja od oko 2270 postelja, građevina javne i društvene namjene, poslovne namjene, plažnog kompleksa, golf-igrališta (18 rupa), u sklopu luke otvorene za javni promet (380 vezova), javnih garaža, kulturnog kongresnog centra te ostalih različitih sadržaja iz grupe mješovite namjene, uključujući i mogućnost stanovanja.”

urbane obnove, poticanja poduzetništva u vremenima gospodarske krize itd. No, smjernice o privremenom korištenju kao poželjnom modelu iz Strategije imaju isti nedostatak s kojim se mi susrećemo u praksi - ne navode se mjere ni instrumenti za provedbe (budući da je privremeno korištenje novost i nije regulirano). Tako se u slučaju Muzil startera ne znaju nadležnosti niti temelji za djelovanje.

Stoga vas ljubazno molimo da nas još jednom primite na sastanak u vašem Uredu kako bismo pokušali definirati nužne korake u realizaciji ideje privremenog korištenja odnosno pokušali učiniti korak dalje, koji bi mogao postati katalizator za slične pokušaje u Hrvatskoj.

Mogućnost privremenog korištenja napuštenih objekata na Muzilu predstavili smo u više navrata u Puli i dobili isključivo pozitivne odgovore i interes. Nastavljamo s promocijom ideje i u tu svrhu smo napravili i kratki video koji možete pogledati ovdje: <https://vimeo.com/140633471>

Nadamo se da uz vašu pomoć možemo realizaciju ideje pokrenuti s mrtve točke i dati nadu i drugima da je privremeno korištenje ne samo teoretski moguć i pozitivan već u praksi ostvariv i vrlo koristan način poticanja lokalnog poduzetništva."

Odgovor Državnog ureda za upravljanje državnom imovinom nije nikada stigao.

Konferencija "Novi start - korištenjem napuštenih prostora do urbane obnove"

U lipnju 2015. godine udruga Zelena Istra i zadruga Praksa organizirale su u u jednoj od napuštenih zgrada bivše vojarne na Muzilu međunarodnu konferenciju pod nazivom "Novi start - korištenjem napuštenih prostora do urbane obnove". Takvi su događaji **jedan od mogućih oblika privremenog korištenja napuštenih područja i zgrada.**

Na konferenciji su sudjelovali stručnjaci s područja arhitekture, urbanizma, ekonomije, društvenog poduzetništva i civilnog sektora iz Hrvatske, Italije i Nizozemske poput profesorice Urbanističkog planiranja s Tehničkog sveučilišta iz Milana Isabelle Inti, arhitektice rotterdamsko-beogradske grupe STEALTH.ultd Ane Džokić, nezavisnog savjetnika na području društvenog poduzetništva Tea

Petričevića, upravitelja Zadruga za etično financiranje Gorana Jerasa te magistricе javnih uprava i javnih politika Nives Miošić.

O motivu i temi konferencije govorio je Emil Jurcan: "Nakon dugogodišnjeg procesa deindustrijalizacije i demilitarizacije gradovi se suočavaju s nepreglednim površinama

napuštenih zona, objekata i infrastrukture. Istovremeno je gradski prostor postao jedan od temeljnih ekonomskih resursa za razvoj post-industrijskog špekulativnog gospodarstva. Ova dva procesa su, u uzajamnom djelovanju, dovela do osnovnog proturječja suvremenog života u gradu, a to je da što više gradovi posjeduju napuštenih prostora, to su oni sve nedostupniji vlastitim građanima. Grad Pula sa svojim napuštenim vojnim područjima nije iznimka u tom procesu."

Dušica Radojčić: "Na konferenciji se raspravljalo o europskim praksama korištenja napuštenih objekata, ekonomskim učincima urbane obnove i potencijalu koje društveno poduzetništvo posjeduje u razvoju lokalne zajednice. Cilj rasprave bio je upoznavanje javnosti s praksom privremenog korištenja napuštenih zgrada, u Hrvatskoj još uvijek nepoznatoj, te razrada projekta privremenog korištenja zgrada "Muzil starter" u svrhu društvenog i kulturnog poduzetništva."

PRVA LINIJA ARHITEKTURE

*Rad Dinka Peračića **we need it - we do it / to trebamo - to radimo**, predstavljat će Hrvatsku na 15. Venecijanskom bijenalu arhitekture.*

Martina Domladovac

Na 15. Venecijanskom bijenalu arhitekture, koji će se održati od 28. svibnja do 27. studenog 2016. godine, Hrvatsku će predstavljati rad Dinka Peračića (autorski tim: Miranda Veljačić, Emina Višnić, Slaven Tolj, Dinko Peračić) naslovljen *we need it - we do it / to trebamo - to radimo*. Ocijenjeno je da taj rad najbolje odgovara raspisu izložbe i iskazanom specifičnom karakteru zadatka, koji je ove godine postavio čileanski arhitekt i teoretičar Alejandro Aravena. Tema nadolazećeg Bijenala, *Izvišća s bojišnice (Reporting from the Front)*, problematizira prve crte arhitektonskih bojišnica u srazu s akutnim suvremenim društvenim problemima, te poziva

da se kroz izložbu tematiziraju konkretni prijedlozi iz arhitektonske prakse koji aktualiziraju složenost suvremenih društvenih procesa te prezentiraju primjeri koji dokazuju kako arhitektonsko djelovanje još uvijek može biti istinski angažirano i djelotvorno. "Ima još dosta bitaka koje trebaju biti dobivene i dosta frontova koji trebaju biti pomaknuti, kako bi se podigla kvaliteta izgrađenog okoliša i, kao posljedica toga, kvaliteta života ljudi. Željeli bismo pokazati primjere koji, unatoč poteškoćama, umjesto rezignacije i ogorčenosti predlažu i rade pomake. Željeli bismo pokazati da u stalnoj raspravi o kvaliteti izgrađenog okoliša, ima ne samo potrebe nego i prostora

za djelovanje", naglašava Aravena, dodavši kako želi izložbu koja nije tek kronika pasivnog svjedoka, nego svjedočanstvo aktivnih stvaratelja koji uistinu *žive to što govore*.

U tom svjetlu, odabran je prijedlog autorskog tima koji aktualizira sadržajnu rekonstrukciju triju građevina u Zagrebu, Rijeci i Splitu koje bi trebale postati mjestom dinamičnih i intenzivnih društvenih interakcija, a potiču ih nevladine udruge kao korisnici prostora. Članovi autorskog tima sudionici su i pokretači takvih novih udruga i kulturnih praksi koje djeluju izvan tradicionalnih okvira i izgrađuju vlastite sustave rada u promijenjenim uvjetima. Djeluju kroz višestruke mreže i

Dom mladih, Split

Pogon, Zagreb

MMSU, Rijeka

brojne suradničke projekte, a osim kulturnih i umjetničkih sadržaja kreiraju, testiraju i provode nove oblike upravljanja javnom infrastrukturuom koji se temelje na suradnji, dijeljenju prostornih resursa i zajedničkom odlučivanju. Dinko Peračić i Miranda Veljačić suosnivači su i voditelji Platforme 9,81, Emina Višnić ravnateljica je Pogona - Zagrebačkog centra za nezavisnu kulturu i mlade, a Slaven Tolj ravnatelj Muzeja moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci. Kroz vlastita neposredna iskustva oni stoga svjedoče o izazovima rada na *bojišnici* arhitekture i kulture. Povezuje ih i potreba rekonstrukcije

prostora koji su im dodijeljeni za rad - bivša tvornica Jedinstvo u Zagrebu, zgrada bivše tvornice Rikard Benčić u Rijeci te Dom mladih u Splitu - i koje treba reorganizirati kako bi odgovorili ciljanim režimima korištenja i projiciranim vidovima događanja. Rekonstrukcija dodijeljenih im prostora dio je nastojanja da se afirmiraju i novi principi djelovanja i nove organizacijske strukture.

“Mi smo se prvenstveno prijavili na ovaj Bijenale zato što smo osjetili da se tema odnosi upravo na ono čime se mi bavimo: našim arhitektonskim i društvenim radom direktno smo uključeni i sudjelujemo u društvenim procesima koji

stvaraju prostore za kulturu, a upravo to je tražio glavni selektor Bijenala. Pozvao je arhitekta i radove koji na neki način izlaze iz svog laboratorijskog okruženja u stvarni svijet i u tom stvarnom svijetu oni nisu samo dizajneri nego i protagonisti tih događanja. Upravo na takav način mi radimo zadnjih deset-petnaest godina koliko god možemo i na razne načine podržavamo kulturnu scenu koja gradi ove prostore. Slaven Tolj i Emina Višnić tu istu priču grade iz pozicije stvaranja programa, stvaranja organizacija, te zlaganja i zagovaranja za te prostore kulture”, kaže Dinko Peračić.

Što je to javno dobro? Koja je razlika između javnog i zajedničkog dobra i koji su mogući ali i najučinkovitiji modeli upravljanja javnim dobrima? Odgovore na ta pitanja dajemo u poglavlju koje slijedi, koristeći kao ilustraciju slučaj bivše vojne zone Muzil u Puli.

PARTICIPATIVNO UPRAVLJANJE JAVNIM DOBRIMA²⁵

Tomislav Tomašević

Što su dobra?

Dobro je nešto što je korisno za čovjeka tj. ima prije svega neku uporabnu vrijednost. S obzirom na fizička svojstva, dobra možemo podijeliti na *nematerijalna* dobra poput informacije i *materijalna* dobra poput nekog fizičkog prostora, kao što je, primjerice, poluotok Muzil. S obzirom na podrijetlo nastanka, razlikujemo *prirodna* dobra, koja su stvorena prirodnim procesima, i *društvena* dobra, koja je stvorio čovjek. Tako, primjerice, Muzil sa svojim geološkim krajolikom, florom i faunom spada u kategoriju prirodnih dobara dok zgrade koje se nalaze na Muzilu spadaju u kategoriju društvenih dobara. Dobra možemo podijeliti i s obzirom na mogućnost pristupa na *uključiva* dobra, kojima je zbog njihovih svojstava teško ili nemoguće ograničiti pristup korisnicima, kao što je primjerice riblji fond, i *isključiva* dobra, kojima je moguće ograničiti pristup potencijalnim korisnicima, kao što je primjerice kuća i zgrada. S obzirom na povijest Muzila, kojem je proteklih desetljeća ograničen pristup građanima Pule, očito je moguće ograničiti pristup potencijalnim korisnicima pa se radi o isključivom dobru, no ta je ograničenja moguće ukinuti. S obzirom na svojstvo korištenja dobra, možemo ih podijeliti na *konkurentna* dobra, gdje povećani broj korisnika smanjuje vrijednost korištenja dobra, kao što je primjerice bazen, i *nekonkurentna* dobra, gdje većim korištenjem ne opada vrijednost dobra, kao što je primjerice more ili prostor Muzila. Naposljetku, dobra možemo podijeliti s obzirom na režim vlasništva na *privatna* dobra koja su u privatnom vlasništvu građana i poduzeća, kao što je primjerice automobil, te javna dobra koja su u javnom vlasništvu, kao što je primjerice javni autobus i ostala vozila javnog prijevoza koja su u Puli u javnom vlasništvu lokalne samouprave. Muzil je u tom smislu javno dobro jer je u vlasništvu države i lokalne samouprave.

Javna dobra prema ekonomistima uglavnom postaju ona dobra koja su po svojoj prirodni nekonkurentna i uključujuća. Privatna dobra, s druge strane, uglavnom postaju ona dobra koja su po svojoj prirodi konkurentna i isključujuća. Stvarnost je kompleksnija od postojećih šablona te je tako moguće, primjerice, da javni prijevoz nije u javnom vlasništvu iako je reguliran od strane lokalnih vlasti. Isto tako je moguće da neki javno dostupan prostor, kao što je gradski park, nije u javnom već u privatnom vlasništvu, kao u mnogim gradovima SAD-a od kojih je najpoznatiji Zuccoti park u New Yorku, u kojem su počeli *Occupy Wall Street* prosvjedi. Javnim dobrima obično upravlja lokalna ili državna vlast, a privatnim dobrima individualni građani u tržišnim uvjetima. Međutim, sve se više pojav-

25 Tekst se uvelike temelji na prezentaciji koju je autor Tomislav Tomašević izložio na tribini "Što je nama Muzil i kakav bi nam mogao biti u budućnosti?" 21. travnja 2015. u Puli

Tribina "Što je nama Muzil sada i kakav bi mogao biti u budućnosti", Pula

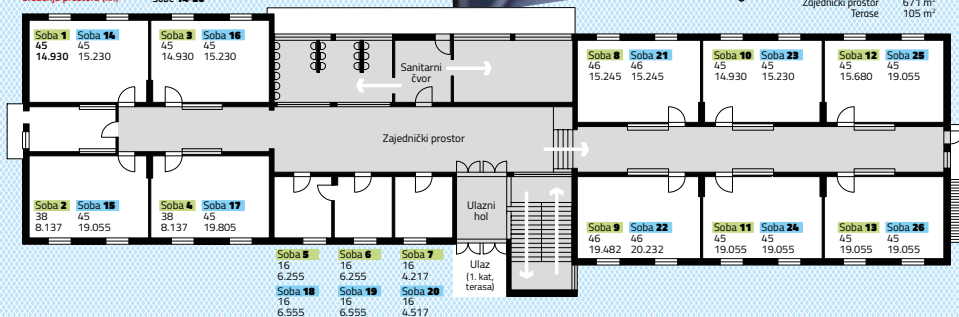
Tko traži taj nade > potražite nešto po svojoj mjeri.

Zgrade negodašnjih spavonica na Muzilu idealne su lokacije za razvoj novih oblika korištenja. Uz **minimalno ulaganje** moguće je uređiti ove objekte od 2.500 kvadrata u poslovni dom. Svaka zgrada ima prizemlje i kat, dvije terase, zajednički sanitarni čvor te široke i dobro osvijetljene hodnike koji se mogu efikasno iskoristiti kao zajednički prostori za prezentaciju i kao showroom budućih korisnika. Objekt ima dvije vrste prostora – **veće** od 45 i **manje** od 16,5 kvadrata. Manje su idealan poslovni prostor za dvije do tri osobe, a u većim sobama je moguće zamisliti radionice, ateljeje, studije, koji mogu primiti 5 do 6 osoba.

legenda

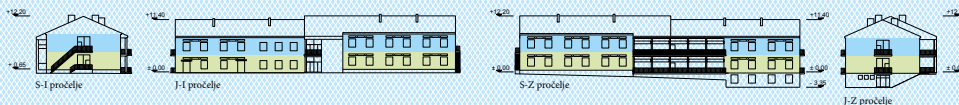
Soba 1
45 > kvadratura (m²)
14.930 > projekcija troška
uređenog prostora (kn)

Prizemlje
Sobe 1-13
1. kat
Sobe 14-26

Specifikacija prvog od 4 objekta

KAT	ukupno
Sobe	500 m ²
Zajednički prostor	320 m ²
Terasa	60 m ²
PRIZEMLJE	ukupno
Sobe	500 m ²
Zajednički prostor	351 m ²
Terasa	45 m ²
ZGRADA	ukupno
Sobe	1.000 m ²
Zajednički prostor	671 m ²
Terasa	105 m ²

ljuje pojam *zajedničkih dobara*, posebice nakon što je američka politologinja Elinor Ostrom 2009. godine dobila Nobelovu nagradu za ekonomiju jer je dokazala da zajednica korisnika dobrima može održivo upravljati bez države i bez tržišta. Zajednička dobra možemo pronaći kroz povijest u različitim dijelovima svijeta uglavnom u formi prirodnih dobara, kao što su pašnjaci, jezera i šume. Njima su zajednice uspješno upravljale bez državne kontrole i tržišne utakmice jer su režimi upravljanja nastali prije pojave države i pojave kapitalizma. U Istri se takvo zajedničko dobro naziva *komunal*. Zajednička dobra za uspješno upravljanje pretpostavljaju participaciju svih korisnika u kolektivnom procesu i taj princip se sve više primjenjuje i u upravljanju javnim dobrima koja su u javnom vlasništvu, što znači posredno u vlasništvu samih građana.

Kako možemo upravljati javnim dobrima?

Upravljanje javnim dobrima je predmet interesa upravne znanosti. Način upravljanja javnim dobrima ovisi o dominantnoj paradigmi upravljanja koja određuje koja je uloga države, javnog sektora i građana. U posljednjih nekoliko desetljeća se izmjenjuju tri dominantne paradigme javnog upravljanja: *novi javni menadžment*, *ново birokratsko upravljanje* i *ново participativno upravljanje*.²⁶

Novi javni menadžment se javlja nakon kritika sporosti, neučinkovitosti i korumpiranosti javne uprave u Velikoj Britaniji i SAD-u 1980-ih godina. Te probleme pokušava riješiti kroz uvođenje praksi privatnog sektora u javni sektor te delegiranjem privatnog sektora da upravlja javnim dobrima. Procesi koji su karakteristični za ovu paradigmu upravljanja su podugovaranje, privatizacija, standardizacija, tržišno natjecanje te mjerenje efikasnosti. Javna dobra poput zdravstva, obrazovanja te javnih prostora se daju raznim privatnim poduzećima na upravljanje, što bi u slučaju Muzila značilo da njime upravlja jedno ili više privatnih poduzeća po nalogu vlasnika tj. države i lokalne samouprave. Prednosti ovakvog modela upravljanja su lakši pristup kapitalu koji se koristi iz privatnog sektora, brže odluke jer se donose u okviru jednog privatnog poduzeća te fokus na rezultate zbog interesa vlasnika poduzeća. Nedostatci ovakvog modela upravljanja su monopolna renta koju ostvaruje privatno poduzeće budući da nema tržišne utakmice, veliki troškovi kontrole budući da se radi o privatnom poduzeću kojem je primarni interes profit, a ne javni interes te diskriminirajući pristup javnom dobru budući da se pristup istom temelji na ekonomskim kriterijima pa siromašniji građani imaju i manji pristup.

Novo birokratsko upravljanje se javlja nakon kritike novog javnog menadžmenta koja dolazi iz kontinentalne Europe jer se pokazalo da je primjena novog javnog menadžmenta dovela do korumpiranosti javnog sektora i neučinkovitosti privatnog sektora, kojem je bilo delegirano upravljanje javnim dobrima. Te probleme novo birokratsko upravljanje pokušava riješiti kroz vraćanje upravljanja javnim dobrima u ruke javnih institucija i javnih poduzeća. Procesi koji su karakteristični za ovu paradigmu su regulacija, birokratizacija,

26 Kekez Koštro, A., Koštro, M., Tomašević, T. (2014) "Naša voda: analiza upravljanja vodnim uslugama u Hrvatskoj", Zelena akcija i partneri, Zagreb

Muzil, Pula

hijerarhija, zatvorenost i profesionalizacija. Javna dobra poput vode, kanalizacije i zelenih površina se daju na upravljanje različitim javnim institucijama i javnim poduzećima, što bi u slučaju Muzila značilo da njime upravlja neka javna ustanova ili komunalno poduzeće. Prednosti ovakvog modela upravljanja su lakša kontrola od strane vlasti jer javnim dobrima upravlja javni sektor, standardizacija stručnosti jer javnim dobrima upravljaju profesionalni standardizirani stručnjaci te jasna legitimacija jer javnim dobrima upravljaju tijela s javnim ovlastima čiji je primarni zadatak ispunjavati neki javni interes. Nedostaci ovakvog modela upravljanja su nedostatak financija jer se oslanja isključivo na javne izvore novca, kompliciranost procedura jer je potrebno razgraničiti ovlasti različitih aktera u javnom sektoru čije se domene isprepliću te isključivanje drugih aktera jer je, zbog profesionalizacije i kompliciranosti procedura, onemogućen pristup upravljanju javnim dobrima za druge aktere kao što su građani.

Novo participativno upravljanje se javlja u novije vrijeme i u SAD-u i u Europi kao kritika neuspješnih modela novog javnog menadžmenta i birokratskog upravljanja koji nisu unaprijedili upravljanje javnim dobrima na korist najšire zajednice. Te probleme novo participativno upravljanje pokušava riješiti kroz uključivanje građana na način da udruge građana i sami korisnici upravljaju javnim dobrima. Proces koji su karakteristični za ovu paradigmu su participacija, suupravljanje, transparentnost, otvorenost i konzultacije. Javna dobra, poput društvenih centara, plaža i parkova, daju se na upravljanje raznim udrugama građana i građanskim inicijativama, što bi u slučaju Muzila značilo da njime upravlja zajednica korisnika. Prednosti ovakvog modela upravljanja su široka legitimacija jer je veliki broj korisnika uključen u upravljanje javnim dobrom, interesi cijele zajednice su zastupljeni jer je

cijela zajednica direktno uključena u upravljanje javnim dobrom te dugoročna racionalnost jer su interesi korisnika javnog dobra dugoročni i teže održivosti, što se ne može uvijek reći za kratkoročne interese profita ili političke interese, koji ne idu dalje od duljine izbornog političkog mandata. Nedostatci ovakvog modela upravljanja su sporost procesa donošenja odluka jer je velik broj aktera uključen u proces, nužna aktivnost građana jer ukoliko korisnici javnog dobra nisu intrinzično zainteresirani sudjelovati, ne može se upravljati javnim dobrom te nužno financiranje od zajednice korisnika da bi upravljanje javnim dobrom bilo i financijski održivo, mimo izvora sredstava iz javnog i privatnog sektora. Unatoč nekim nedostacima, upravo se ovakav model pokazuje kao najuspješniji model upravljanja, ukoliko postoji interes građana da upravljaju nekim javnim dobrom, jer garantira transparentnost, najširu demokratsku kontrolu, zastupljene interese najšire zajednice korisnika i održivost korištenja javnog dobra.

Kako participativno upravljati javnim prostorom?

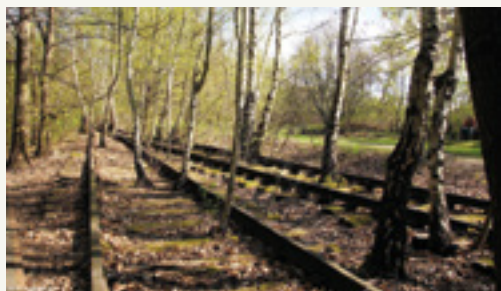

Javni prostor u hrvatskom kontekstu spada u javna dobra i u smislu javnog vlasništva i u smislu dostupnosti za javnost bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Prostorom poput Muzila bi se moglo upravljati u paradigmatičnom novom participativnom upravljanju tj. na način da u upravljanju javnim prostorom direktno sudjeluju korisnici. Ta participacija se može ostvariti kroz nekoliko modela kao što je primjerice **konzultativni model**, u kojem javna uprava konzultira korisnike o njihovim potrebama u nekom javnom prostoru te njihovim prijedlozima za zadovoljenje tih potreba unutar

istog. Veća razina participacije jest u **modelu suupravljanja** tj. **javno-civilnog partnerstva**, u kojem javnim prostorom upravlja javno poduzeće ili javna institucija u ravnopravnom partnerskom odnosu s korisnicima organiziranim kroz neprofitnu udrugu, zadrugu ili neki neformalni oblik udruživanja. Najveća participacija korisnika je u **modelu građanskog upravljanja** tj. **civilne koncesije**, u kojem se upravljanje javnog prostora prebacuje u ruke organiziranih korisnika uz zadržavanje nadzora i regulacije u rukama javne institucije ili poduzeća.

Park Gleisdreieck u Berlinu je dobar primjer konzultativnog modela planiranja i upravljanja javnim prostorom. Radi se o 36 hektara velikom parku koji je nastao na prostoru bivšeg željezničkog čvorišta, koje se u posljednjih pola stoljeća koristilo kao ilegalno odlagalište otpada. Park se nakon vrlo participativnog konzultativnog procesa otvorio u dvije faze - istočni dio parka 2011. godine i zapadni dio 2013. godine.²⁷ Naime konzulta-

27 Burgess, K. (2014) "Community Participation in Parks Development: Two Examples from Berlin", (<http://www.thenatureofcities.com/2014/12/10/community-participation-in-parks-development-two-examples-from-berlin/>)

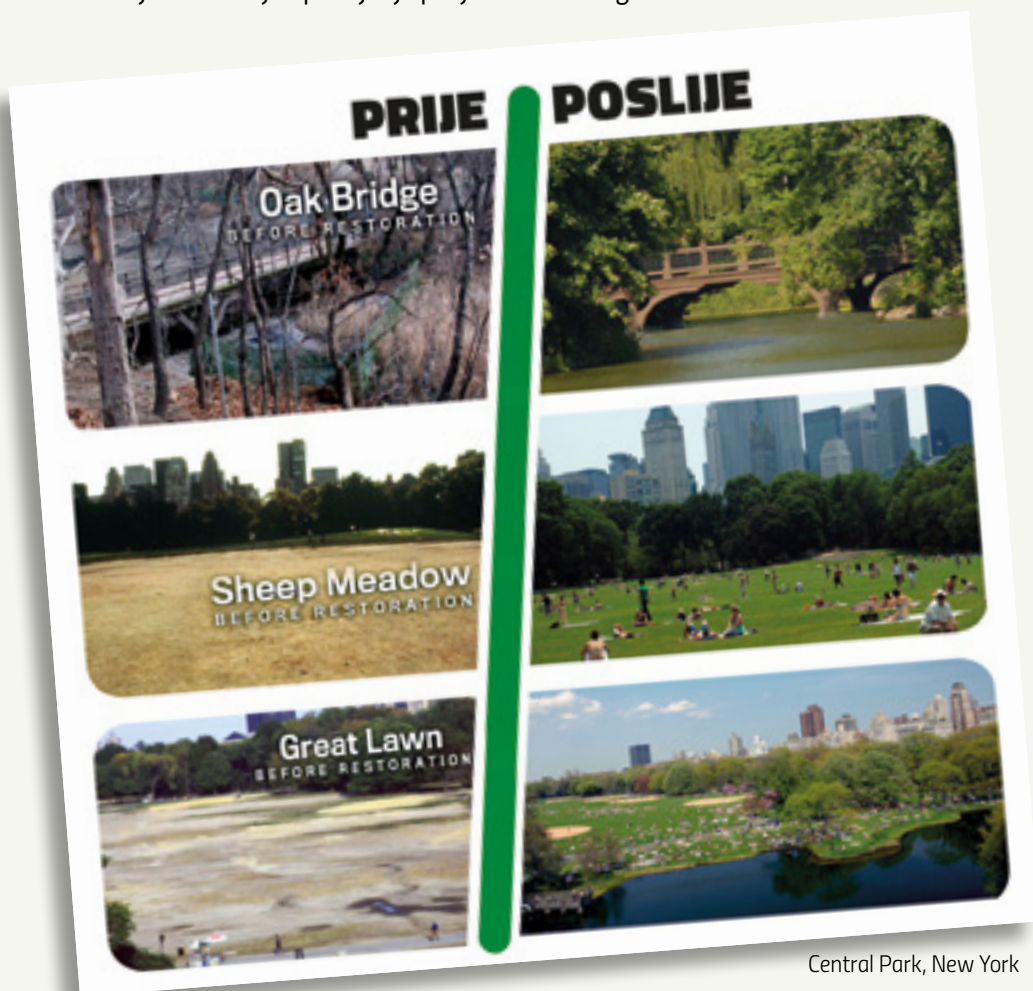
Park Am Gleisdreieck, Berlin

ivni proces je pokazao da postoje dvije velike grupe korisnika koje imaju suprotna očekivanja od parka. Tako je istočni dio parka osnovan kao prirodni rezervat, željeznički muzej i tiho mjesto, a zapadni dio parka kao dinamično mjesto puno sportskih sadržaja i drugih aktivnosti na otvorenom. Mnogo udruga građana i građanskih inicijativa je još 1990-ih zahtijevalo uređenje prostora u javni prostor za razne sadržaje i jedna od najaktivnijih je bila *AG Gleisdreieck* koja je tražila otvaranje zajedničkog urbanog vrta. Gradska vlast je popustila i 2006. godine odlučila pokrenuti proces planiranja parka te otvorila iscrpan proces konzultacija s vrlo širokim krugom potencijalnih korisnika kako bi se različite potrebe zadovoljile u tom budućem javnom prostoru. Grad je na početku poslao 1600 upitnika svim građanima koji žive 20 minuta hoda od parka na što su dobili 400 odgovora. Zatim su slijedile vođene šetnje prostorom u kojima je sudjelovalo 2200 susjeda. Nakon niza radionica, izložbi i dizajnerskog natječaja, organiziralo se vikend planiranje za budući park u kojem je sudjelovalo oko 600 građana. Paralelno su građani putem Interneta predložili oko 500 koncepata za sadržaje u parku. Na kraju su se koncepti, koji su glasovanjem ušli u uži izbor, detaljno razrađivali u 32 radne grupe. Gradska vlast je posebne napore ulagala da za konzultativni proces zainteresira i uključi marginalizirane društvene grupe.

Central Park u New Yorku kao vjerojatno najpoznatiji park na svijetu je zanimljiv primjer modela civilne koncesije u upravljanju javnim prostorom. Central Park je 1960-ih i 1970-ih bio devastiran u sklopu velike krize upravljanja gradom, koju je pratio i manjak novca u gradskoj blagajni. Tako se 1980. godine oformila neprofitna udruga građana, koja je htjela obnoviti i unaprijediti upravljanje parkom, pod nazivom *Central Park Conservancy*.²⁸ Na početku su djelovali kao volonteri i pomagali zaposlenicima gradske institucije koja upravlja parkovima, da bi 1998. godine gradska vlast potpisala ugovor o koncesiji s udru-

28 Web stranica Central Park Conservancy www.centralparknyc.org

gom i dala joj park na upravljanje. Taj ugovor se tijekom godina produljivao i 2013. godine je potpisan novi 10-godišnji ugovor s udrugom. Central Park Conservancy se brine za svakodnevno upravljanje ovim parkom površine 343 hektara, što obavlja oko 350 zaposlenih unutar udruge. Udruga ima misiju obnoviti, upravljati i unaprijediti Central Park u partnerstvu s javnosti. Kompleksna upravljačka struktura udruge uključuje gradske dužnosnike te zajednicu korisnika parka, iako treba reći da u upravnim tijelima dominiraju predstavnici privatnog sektora. Naime, udruuga je od 1980. do danas uspjela skupiti čak 630 milijuna USD privatnih donacija od čak 80.000 donatora, u koje spadaju građani i poduzeća. Udruga dobiva godišnju naknadu od grada za upravljanje parkom, međutim ima obvezu prikupiti od donacija čak 75 % godišnjeg operativnog proračuna parka. Postoje kritike da se previše privatnog i javnog novca slijeva u Central Park u odnosu na druge gradske parkove, no većina se aktera slaže da postoji veliki napredak u upravljanju parkom u posljednjih nekoliko desetljeća otkad je upravljanje povjereno udruzi građana.²⁹

Central Park, New York

29 Fantozzi, J. (2013) "Comptroller rejects Central Park Conservancy-s 90 million contract" (<http://www.nypress.com/comptroller-rejects-central-park-conservancys-90-million-contract/>)

ZELENA ISTR

9 789538 114007